

UDK: 343.21:341.4:341.311
Biblid 0543-3657, 65 (2014)
God. LXV, br. 1153-1154, str. 140-161
Pregledni članak
Primljen: 9. februar 2014.

Prof. dr Dragan JOVAŠEVIĆ¹

Krivično delo agresije - međunarodno i nacionalno krivično pravo -

SAŽETAK

Međunarodno krivično pravo, kao sistem pravnih propisa sadržanih u aktima međunarodne zajednice, ali i u nacionalnom (internom) krivičnom zakonodavstvu pojedinih država, predviđa krivičnu odgovornost i kažnjivost za veći broj međunarodnih krivičnih dela među kojima se izdvaja zločin agresije. To je delo kojim se krše ratni zakoni i običaji rata (međunarodno humanitarno pravo) i kojima se povređuje mir među narodima i bezbednost čovečanstva. Za učinioce ovog krivičnog dela u određenim slučajevima primarna je nadležnost međunarodnih sudskih (nacionalnih) organa. Upravo o pojmu i karakteristikama krivičnog dela agresije sa teorijskog i praktičnog aspekta u međunarodnom i nacionalnom krivičnom pravu Srbije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine govori autor u svom radu.

Ključne reči: međunarodno krivično pravo, krivično delo, agresija, nacionalno krivično pravo, odgovornost, kazna.

Pojam međunarodnog krivičnog prava

O pojmu i sadržini međunarodnog krivičnog prava² u pravnoj teoriji ne postoji jedinstveno shvatanje.³ Za njihovo određivanje od odlučujućeg je značaja rasprava o odnosu ove grane prava prema međunarodnom, ali i prema krivičnom pravu. Pri tome se različita shvatanja o međunarodnom krivičnom pravu međusobno ne isključuju, nego upravo nadopunjuju i

¹ Redovni profesor, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, Niš, Trg kralja Aleksandra 11, e-mail adresa: jovas@prafak.ni.ac.rs

² Pri tome treba reći da u pravnoj teoriji postoje i takva mišljenja (List) koja smatraju da je pojam međunarodnog krivičnog prava nelogičan i kao takav neprihvatljiv. (Meili, *Lehrbuch des Internationalen Strafrecht und Strafprozessrecht*, Berlin 1910, pp. 8-16).

³ Toma Živanović, „Međunarodno krivično pravo“, *Pravosuđe*, Beograd, br. 3, 1940, str. 3-7.

svako od njih izražava osobenu komponentu složene strukture i sistema međunarodnog krivičnog prava.⁴

1. Uže shvatanje međunarodnog krivičnog prava

Najstarije shvatanje međunarodnog krivičnog prava nastalo je u 19. veku i smatra da se pod ovim pojmom podrazumeva skup pravila o prostornom važenju nacionalnog krivičnog zakonodavstva ili skup pravila o primeni nacionalnog krivičnog zakona s obzirom na mesto izvršenja krivičnog dela ili s obzirom na državljanstvo njegovog učinioca. Dakle, ovakvo poimanje međunarodnog krivičnog prava usmereno je ka pitanjima prostorne (teritorijalne) važnosti domaćeg krivičnog zakona.⁵ Stoga je međunarodno krivično pravo određivano na dva načina i to:⁶ 1) kao krivično pravo u smislu nacionalnog prava svake države koja na osnovu svog suvereniteta u svom zakonodavstvu propisuje kako će se postupati sa kaznenopravnim sadržajima koji se mogu odnositi i na neke elemente inostranosti ili 2) kao međunarodno pravo sadržano u ugovorima između država ili u drugim izvorima prava kojima se uređuju međudržavni odnosi kada se radi o nekim krivičnopravnim sadržajima.⁷ Prvobitno nastalo kao skup odredbi nacionalnih krivičnopravnih sistema koji su namenjeni primeni u predmetima sa inostranim obeležjem,⁸ međunarodno krivično pravo danas se profilise kao pravo koje obuhvata norme međunarodnog, naddržavnog, ali i norme nacionalnog prava koje pre svega uređuju određene skupine krivičnih dela, a zatim i druga pitanja celokupnog područja krivičnog prava u vezi sa međunarodnim odnosima.⁹ Isto tako, međunarodno krivično pravo određivalo se i kao ukupnost krivičnopravnih normi koje su vezane za međunarodne odnose.¹⁰

Nešto je šire shvatanje ove grane prava koje pored navedene sadržine obuhvata i pravila o pružanju međunarodne pravne pomoći u krivičnim stvarima (izdavanje krivaca, važenje presuda inostranih sudova). Kako pojedine države, u nedostatku međunarodnih propisa, samostalno određuju važenje svojih krivičnih zakona u odnosu na delo izvršeno u inostanstvu i u

⁴ Profilisanje međunarodnog krivičnog prava kao samostalne pravne discipline uslovljeno je sledećim razlozima: 1) sintetičkim pristupom, 2) razrađivanjem pojmova međunarodnog krivičnog dela i opštih uslova primene, 3) razvojem i univerzalizacijom koncepta ljudskih prava i 4) stvaranjem međunarodnih pravila postupanja i drugih pravila međunarodnog krivičnog prava u širem smislu reči. (*Crime sans frontieres*, Edinburgh, 1998, pp. 13-17).

⁵ Vladimir Đuro Degan i Berislav Pavišić, *Međunarodno kazneno pravo*, Pravni fakultet, Rijeka, 2005, str. 3.

⁶ Vojislav Đurđić i Dragan Jovašević, *Međunarodno krivično pravo*, Nomos, Beograd, 2003, str. 13.

⁷ Željko Horvatić, *Kazneno pravo, Opći dio*, Pravni fakultet, Zagreb, 2003, str. 40-41.

⁸ Miodrag Simović, Milan Blagojević i Vladimir Simović, *Međunarodno krivično pravo*, Pravni fakultet, Banja Luka, 2013, str. 11.

⁹ Berislav Pavišić, *Kazneno pravo Vijeća Europe*, Tehnička knjiga, Zagreb, 2006, str. 13.

¹⁰ Bogdan Zlatarić, *Međunarodno krivično pravo*, Pravni fakultet, Zagreb, 1979, str. 24.

odnosu na strane državljane kao učinioce krivičnih dela na svojoj teritoriji, to su se pojam i sadržina međunarodnog krivičnog prava, adekvatno međunarodnom privatnom pravu, ograničavali na rešavanje sukoba krivičnih zakona raznih država.¹¹ Tako se međunarodno krivično pravo shvatalo kao ukupnost normi nacionalnog kaznenog prava kojima je uređuje primena tog prava na krivična dela s elementom inostranosti ili prostorno važenje nacionalnog krivičnog prava.¹² Posmatrano na ovaj način, međunarodno krivično pravo se sve više shvata kao univerzalna celina prava. Pri tome se internacionalizacija krivičnog prava opisuje kao kretanje kojim krivično pravo prelazi nacionalne granice i postepeno se oslobađa suvereniteta države.¹³

2. Šire shvatanje međunarodnog krivičnog prava

No, međunarodno krivično pravo može se odrediti i na širi način. Prema ovom shvatanju ono obuhvata skup pravila kojima neka država propisuje krivična dela s elementom inostranosti i krivične sankcije za ta dela, kao i pravila koja su međunarodnog porekla. Pri tome, elemenat inostranosti označava činjenicu a krivični predmet u jednoj državi se nalazi u kontaktu sa neki stranim pravnim poretom. Prema ovom shvatanju, međunarodno krivično pravo oznava skup pravila nacionalnog krivičnog prava koje se odnosi na predmete sa inostranim elementom kao bitnim sastojkom koji krivično pravo vezuje uz najmanje dva nacionalna sistema krivičnog prava. Međunarodno krivično pravo se tako definiše kao skup međunarodnih pravila koja propisuju šta su to međunarodna krivična dela i na čemu države zasnivaju obavezu da gone i kažnjavaju bar neka od njih. Ono takođe uređuje i postupke za gonjenje i suđenje licima koja se terete za vršenje tih krivičnih dela.¹⁴

Osobeno shvatanje međunarodnog krivičnog prava definiše ovu granu prava kao skup pravila koja određuju uslove i pretpostavke pod kojima se države moraju uzajamno pomagati u sudskim predmetima da bi osigurale vršenje svoje kaznene vlasti u okviru međunarodne zajednice.¹⁵ Slično ovome je i shvatanje prema kome međunarodno krivično pravo označavaju pravila krivičnog prava koja država donosi na osnovu međunarodnih ugovora, pri čemu u ovaj pojam ulaze i različiti oblici međunarodne krivičnopravne saradnje.¹⁶ Mogu se dalje u pravnoj teoriji pronaći i shvatanja prema kojima je međunarodno krivično pravo disciplina koja

¹¹ R. Cryer, *An introduction to international criminal law and procedure*, Cambridge, 2007, pp. 78-92.

¹² Petar Novoselec, *Opći dio kaznenog prava*, Pravni fakultet, Zagreb, 2004, str. 477-478.

¹³ Hajrija Sijarčić Čolić, „Evropsko krivično procesno pravo – regionalna pravna pravila o krivičnom postupku“, *Pravo i pravda*, Sarajevo, br. 1, 2008, str. 7.

¹⁴ Antonio Kaseze, *Međunarodno krivično pravo*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2005, str. 17.

¹⁵ Martens, *Traite de droit international penal*, Paris, 1887, p. 5.

¹⁶ Berislav Pavišić, Velinka Grozdanić i Petar Veić, *Komentar Kaznenog zakona*, Narodne novine, Zagreb, 2007, str. 399.

određuje nadležnost krivičnih sudova jedne zemlje u odnosu na nadležnost stranih sudova, zatim grana prava koja propisuje primenu materijalnih i procesnih krivičnih zakona u odnosu na mesto i lica kao i izvršenje stranih sudskih presuda, ili je to, pak, skup pravila o prostornom važenju krivičnih zakona, o delovanju stranih sudskih radnji, posebno krivičnih presuda, o sudskoj pomoći u krivičnim stvarima i ekstradiciji.¹⁷

Takođe se, međunarodno krivično pravo¹⁸ određuje kao oblast međunarodnog javnog prava koja se delimično naslanja na unutrašnje krivično pravo država, a bavi se pitanjima individualne krivične odgovornosti pojedinaca za izvršenje međunarodnih krivičnih dela. Čine je norme kojima se definišu međunarodna krivična dela, utvrđuje nadležnost za gonjenje i kažnjavanje lica koja su ih izvršila, uređuju pravila postupka pred međunarodnim krivičnim sudom i dr. Sadržaj tako shvaćenog prava nastao je svojevrsnim i osebnim spajanjem relevantnih delova krivičnog i međunarodnog prava. Kompleksnost, mešovitost ili hibridnost ovog prava, s obzirom na njegove konstitutivne elemente, ipak ne znači da se ovde radi o „pukom spoju“, već se zbog specifičnosti međunarodnih odnosa normi iz tih grana prava i njihovim prilagođavanjem posebnim ciljevima međunarodnog krivičnog prava ono smatra sistemom posebnih i samo njemu svojstvenih pravnih normi.¹⁹

Pojedini autori²⁰ u poslednje vreme pojam međunarodnog krivičnog prava određuju na bazi tri osnovna segmenta kategorijalnog sistema. Tako se pod ovim pojmom podrazumevaju: 1) međunarodni aspekti nacionalnog krivičnog prava, 2) krivični aspekti međunarodnog prava i 3) međunarodno krivično pravo *stricto sensu*. Tako se razlikuju tri oblika međunarodnog krivičnog prava. To su: 1) koji obuhvata tradicionalne (klasične) probleme u ostvarivanju krivičnog pravosuđa između dve ili više država u slučaju da državljanin jedne države izvrši krivično delo u inostranstvu (to su pitanja koja se odnose na ustanovljenje nacionalne jurisdikcije i primene nacionalnog krivičnog prava), 2) koji se odnosi na međunarodno krivično pravo koje uvodi međunarodna zajednica predvođena Organizacijom ujedinjenih nacija (sistem međunarodnog krivičnog pravosuđa) i 3) koji se odnosi na određene geografske celine i međunarodnu saradnju između najmanje tri države. Stoga se ono naziva i regionalno krivično pravo.

U krivičnopravnoj teoriji takođe se sreću i drugačija tumačenja ovog pojma. Tako se međunarodno krivično pravo određuje kao skup propisa međunarodne zajednice država ili ugovora između pojedinih država kojima se, radi zaštite međunarodnih odnosa (međunarodnog mira i bezbednosti čovečanstva), određuju međunarodna krivična dela i sankcije prema njihovim učiniocima.²¹ Ima i shvatanja prema kojima se pojam

¹⁷ Bogdan Zlatarić, *Međunarodno krivično pravo*, op. cit., str. 15-18.

¹⁸ Boris Krivokapić, *Leksikon međunarodnog prava*, Beograd, 1998, str. 253.

¹⁹ Željko Horvatić, *Kazneno pravo*, *Opći dio*, op. cit., str. 41.

²⁰ Vlado Kambovski, *Međunarodno kazneno pravo*, Prosvetno del, Skoplje, 1998, str. 19.

²¹ Bora Čejović, *Krivično pravo*, *Opšti deo*, Službeni list, Beograd, 2002, str. 51-52.

međunarodnog krivičnog prava ograničava na ukupnost normi međunarodnog prava kojima se određena ponašanja pojedinaca određuju kao međunarodna krivična dela (međunarodni zločini) i kojima se uređuju uslovi odgovornosti za njih nezavisno od nacionalnog prava.²² Ovako shvaćeno međunarodno krivično pravo, na današnjem stepenu razvoja, predstavlja ključnu osnovu za postojanje posebne skupine međunarodnih krivičnih dela koja su bitni sastojak celine pravnog sistema. Slično ovome je i shvatanje prema kome međunarodno krivično pravo predstavlja skup pravila i propisa sadržanih u aktima međunarodne zajednice i ugovorima zaključenim između pojedinih zemalja kojima se određuju međunarodna krivična dela i sankcije u cilju očuvanja međunarodnog mira i bezbednosti čovečanstva, kao i skup propisa kojima se predviđaju uslovi o pružanju međunarodne pravne pomoći u pogledu primene krivičnih sankcija prema učinocima krivičnih dela.²³

Često se pod pojmom međunarodnog krivičnog prava podrazumeva skup međunarodnih akata koji za države koje su ih prihvatile sadrži obavezu da predvide određena ponašanja u svom krivičnom zakonodavstvu kao krivična dela.²⁴ Prema ovim shvatanjima razlikuju se dve vrste međunarodnih krivičnih dela: a) dela u užem i b) dela u širem smislu.²⁵ Podela međunarodnih krivičnih dela na dela u užem i u širem smislu prvi put je usvojena na 14. Kongresu Međunarodnog udruženja za krivično pravo koji je održan 1989. godine u Beču. Međunarodna krivična dela u užem smislu su, zapravo, krivična dela sadržana u presudama Nirnberškog (1946. godine) i Tokijskog suda (1948. godine): zločin protiv mira, zločin protiv čovečnosti i ratni zločini. Za njih se još upotrebljava naziv: krivična dela po nirnberškom ili tokijskom pravu. U širem smislu, međunarodna krivična dela su sva ponašanja koja međunarodna zajednica želi da suzbije na nacionalnom nivou, propisujući obavezu za države da ih inkriminišu kao krivična dela i propišu za njihove učinioce određenu vrstu i meru kazne. To su dela u vezi sa: opojnim drogama, trgovinom belim robljem, oružjem, nuklearnim materijama, pornografijom, prostitucijom, bezbednošću vazdušnog ili broskog saobraćaja i sl.²⁶

Od međunarodnog krivičnog prava, koje je imalo za predmet rešavanje sukoba o prostornom važenju krivičnih zakona i regulisanje međunarodne pravne pomoći, ono danas postaje međunarodno krivično pravo koje ima za predmet određivanje međunarodnih krivičnih dela i krivičnih sankcija za njihove učinioce. Danas se u pravnoj teoriji sve više insistira na ispitivanju mogućnosti uvođenja ne međudržavnog, nego međunarodnog

²² Bogdan Zlatarić i Mirjan Damaška, *Rječnik krivičnog prava i postupka*, Pravni fakultet, Zagreb, 1966, str. 160.

²³ Ljubiša Jovanović, *Krivično pravo, Opšti deo*, Policijska akademija, Beograd, 1995, str. 16.

²⁴ Borislav Petrović i Dragan Jovašević, *Međunarodno krivično pravo*, Pravni fakultet, Sarajevo, 2010, str. 23-25.

²⁵ Dragan Jovašević, *Međunarodno krivično pravo*, Pravni fakultet, Niš, 2011, str. 13-19.

²⁶ Zoran Stojanović, *Krivično pravo, Opšti deo*, Službeni glasnik, Beograd, 2000, str. 33.

krivičnog prava, ali kao naddržavnog sistema pravnih normi koje bi bile iznad nacionalnog krivičnog zakonodavstva. Na taj način bi se pružala delotvornija i nezavisnija krivičnopravna zaštita, nego što je to slušaj sa nacionalnim pravnim sistemom. Tako bi sama međunarodna zajednica postala nosilac nove (ne državne) međunarodne krivične vlasti. Ostvarenje ovih zahteva je u, prvom redu, uslovljeno rešavanjem brojnih pitanja na političkom, socijalnom i pravnom području. Zato se kao prvo postavlja i pitanje utvrđivanja polazne osnove za uspostavljanje novog sistema međunarodne krivičnopravne zaštite.²⁷

S obzirom na tendencije prisutne poslednjih godina u oblasti međunarodnog prava uopšte može se pretpostaviti dalje proširivanje sadržine ovako shvaćenog međunarodnog krivičnog prava. Tako se, posle stupanja na snagu Rimskog Statuta Međunarodnog krivičnog suda (tzv. Rimsko krivično pravo) 1. jula 2002. godine, može reći da je međunarodno krivično pravo sistem pravnih propisa utvrđenih ovim Statutom kojima se određuju međunarodna krivična dela, osnovi krivične odgovornosti i kažnjivosti njihovih učinilaca i sistem krivičnih sankcija, kao i postupak pred međunarodnim krivičnim sudom kao i pravnih propisa sadržanih u nacionalnom krivičnom zakonodavstvu kojima se određuju osnovi i uslovi pružanja međunarodne krivično pravne pomoći.²⁸ To znači da danas, međunarodno krivično pravo dobija sve više supranacionalnu dimenziju u smislu neposredne primene međunarodnih normi na pojedine slučajeve izvršenja međunarodnih krivičnih dela. Takva afirmacija supranacionalne prirode ove grane prava manifestuje se, pre svega, kroz pojavu međunarodnih zločina – *delictum sui generis* koji se u formalnom smislu javljaju kao povrede zabrana sadržanih u međunarodnim konvencijama, a u materijalnom smislu kao povreda ili ugrožavanje opštih interesa međunarodne zajednice.²⁹

Krivično delo agresije u međunarodnom krivičnom pravu

Agresija u Nirnberškom i Tokijskom pravu

Nezapamćeni zločini, izvršeni od strane nacista i fašista širom sveta za vreme Drugog svetskog rata, doveli su do organizovanja nadnacionalnih sudskih organa koji su u sprovedenom krivičnom postupku izrekli presude najvišim nemačkih i japanskim političkim i vojnim rukovodiocima, a koje su potom i izvršene. Naime, savezničke sile su još 1942. godine potpisale sporazum u palati Sent Džejms u Londonu kojim su ustanovile Komisiju UN za ratne zločine sastavljenu od sedamnaest predstavnika svojih država. Ova Komisija sačinila je 8.178 predmeta (dosijea) o licima koja su osumnjičena za najteže međunarodne zločine izvršene u ovom ratu, ali i

²⁷ Berislav Pavišić, Velinka Grozdanić i Petar Veić, *Komentar Kaznenog zakona*, op. cit., str. 400.

²⁸ Dragan Jovašević, *Leksikon krivičnog prava*, Službeni glasnik, Beograd, 2011, str. 275-276.

²⁹ Vlado Kambovski, *Međunarodno kazneno pravo*, op. cit., str. 27-29.

listu od 750 italijanskih ratnih zločinaca koji su osumnjičeni za izvršene zločine upotrebom zabranjenih gasova, ubistva civila i zarobljenika u Etiopiji za vreme kratkotrajnog rata počev 1935. godine.

Potom su savezničke sile donele odluku u vidu „Deklaracije“, na Moskovskoj konferenciji koja je održana 30. oktobra 1943. godine, da posle okončanja rata pred sud izvedu nemačke ratne zločince čiji zločini nemaju posebnu geografsku opredeljenost, dok je za ostale zločince dogovoreno da im se sudi u državama gde su ta dela i izvršena. Kasnije, na konferencijama „velike trojice“ (predsednika SAD-a, premijera Velike Britanije i predsednika vlade SSSR-a) u Teheranu od 28. novembra do 1. decembra 1943. godine, na Jalti od 4. do 11. februara 1945. godine i u Potstadamu od 17. jula do 2. avgusta 1945. godine, usaglašeni su stavovi o potrebi suđenja glavnim nemačkim ratnim zločincima.³⁰ Sledeći te ideje, savezničke sile su Londonskim sporazumom o gonjenju i kažnjavanju glavnih ratnih zločinaca Evropske osovine od 8. avgusta 1945. godine usvojile Statut Međunarodnog vojnog suda.³¹ Ovaj sud su sačinjavale četiri sudije i četiri zamenika koje su imenovalе vlade: SAD-a, SSSR-a, Velike Britanije i Francuske. Predsednik suda biran je naizmenično po državama. Presude su donošene većinom glasova, a u slučaju jednakog broja glasova odlučivao je glas predsednika suda. Svaka od ovih država je takođe imenovala i po jednog javnog tužioca.

Pred Međunarodni vojni sud,³² koji je zasedao u Nirnbргу, izvedena su 22 optužena nemačka ratna zločinca.³³ Na sudskom procesu³⁴ koji je trajao duže od devet meseci, 1. oktobra 1946. godine od 22 optužena lica, presudom je njih dvanaest osuđeno na smrt vešanjem, tri lica na doživotni zatvor, a četiri ratna zločinca osuđena su na vremenske kazne zatvora u trajanju od 10 do 20 godina. Trojica optuženih (Šaht – ministar finansija, Papen – diplomata i Friče – novinar) oslobođeni su od optužbe. Osuđeni su

³⁰ E. Smit, *The American Road to Nuremberg – the Documentary Record 1944-1945.*, University press, Stanford, 1982, pp. 118-155.

³¹ U literaturi se opravdano ističe da Nirnberški sud i nije bio međunarodni sud, već više „međusaveznički“ sud, jer su ga činile sudije koje su bili predstavnici pobedničkih država: SAD-a, SSSR-a, Velike Britanije i Francuske. Takođe, to nije bio „vojni“ sud jer su sve sudije i njihovi zamenici, osim sovjetskih predstavnika, bili civilna lica. Vojni karakter ovih sudova doveden je u sumnju i sa aspekta okrivljenih lica kojima je suđeno pred ovim sudom. Naime, brojna okrivljena lica nisu imala svojstvo vojnog lica. Takođe ni krivična dela za koja je utvrđivana krivična odgovornost pred ovim sudom, nisu bila pretežno vojnog karaktera, odnosno vojne prirode.

³² Bogdan Zlatarić, „Haška konvencija iz 1907. godine i individualna krivična odgovornost za ratne zločine“, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, Beograd, broj 2, 1958, str. 296.

³³ Interesantno je da iz političkih razloga već u to vreme nije bilo inicijative pobedničkih sila da na isti način sude najodgovornijim licima u fašističkoj Italiji, bilo pred međunarodnim, bilo pred nacionalnim sudovima i pored istaknutih zahteva Etiopije, Grčke i Jugoslavije.

³⁴ Sudski proces u Nirnbргу je započeo 20. novembra 1945. godine i trajao je do 30. avgusta 1946. godine. Za vreme 218 radnih dana saslušano je oko 360 svedoka i pri tome je razmotreno više od 200.000 pisanih svedočenja koja su potvrđena zakletvom odsutnih svedoka iz raznih država.

kazne zatvora izdržavali u zatvoru Špandau, nad kojim su zajedničku upravu imale sve četiri sile pobednice.³⁵ Ovaj sud je u donetoj presudi osudio ne samo najviše političke i vojne rukovodioce Trećeg Rajha,³⁶ već je kao zločinačke osudio i sledeće organizacije (pravna lica) i to: a) vodstvo Nationalsocijalističke partije, b) Gestapo – Tajnu državnu policiju, v) SS jedinice – nezavisne jedinice nacističke partije i g) SD – obaveštajnu organizaciju Trećeg rajha. Iako je bilo upornih zahteva, Nirnberški sud nije proglasio zločinačkim sledeća pravna lica i to: a) SA odrede – udarne odrede nacističke partije, b) Vladu Trećeg Rajha i v) Generalštab i Vrhovnu komandu nemačke armije.³⁷

Statut međunarodnog vojnog suda u Nirnbergu, usvojen na osnovu Londonskog sporazuma savezničkih sila 8. avgusta 1945. godine,³⁸ u članu 6. određuje međunarodna krivična dela čiji će učinioci kao pojedinci ili kao članovi organizacije biti suđeni od strane ovog suda. To su: 1) zločin protiv mira, 2) ratni zločini i 3) zločin protiv čovečnosti.³⁹ Pored neposrednih izvršilaca ovih međunarodnih krivičnih dela (zločina), krivično su odgovorna i lica koja se javljaju u svojstvu vođe, organizatora, podstrekaca ili drugog saučesnika, a koja su učestvovala u sastavljanju ili izvršenju nekog zajedničkog plana ili zavere radi izvršenja nekog od napred navedenih zločina. Ovde se, zapravo, radi o odgovornosti i kažnjavanju saučesnika za izvršena dela po principu subjektivne akcesorne krivične odgovornosti. Učiniocu ovih krivičnih dela u smislu odredbe čl. 27. i 28. Statuta, mogu se izreći sledeće vrste kazni: 1) smrtna kazna, 2) druga vrsta kazne (zatvora) koju sud nađe za pravednu i 3) konfiskacija (oduzimanje svake ukradene) imovine.

Zločin protiv mira (član 6. stav 2. tačka a. Statuta) predstavlja međunarodno krivično delo koje se sastoji u planiranju, pripremanju, započinjanju ili vođenju agresorskog rata⁴⁰ ili rata kojim se krše međunarodni ugovori, sporazumi ili garancije, kao i u učestvovanju u nekom zajedničkom planu ili zaveri za izvršenje nekog od ovih dela.⁴¹ Ovde se radi o krivičnom delu koje je upravljeno protiv međunarodnog mira, a kojim se izaziva, planira, započinje ili vodi napadački ili agresivni

³⁵ Milan Marković, „Nirnberško suđenje – primena novih načela u međunarodnom krivičnom pravu“, *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, Beograd, br. 2, 1973, str. 173-185.

³⁶ Vladan Vasilijević, „Suđenje pred međunarodnim vojnim sudom u Nirnbergu i razvoj međunarodnog krivičnog prava“, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, Beograd, br. 3, 1971, str. 305-334.

³⁷ Ljubomir Prljeta, *Zločini protiv čovečnosti i međunarodnog prava*, Službeni list, Beograd, 1992, str. 14-19.

³⁸ *Nirnberška presuda*, Arhiv za pravne i društvene nauke, Beograd, 1948, str.13-19.

³⁹ Ljubomir Prljeta, *Zločin protiv čovečnosti i međunarodnog prava*, op.cit., str.35-46.

⁴⁰ Sanda Fabijanić Gagro, „Promjena kvalifikacije oružanog sukoba“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci*, Rijeka, br. 2, 2008, str. 1067-1092.

⁴¹ Milan Sukijasović, „Međunarodna krivična odgovornost za agresiju“, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, Beograd, br. 3, 1957, str. 380-392.

rat (koji je inače zabranjen odredbama međunarodnog ratnog prava - Brijan-Kelogovim paktom ili Pariskim paktom iz 1928. godine).⁴² Prema ovoj odredbi samostalno krivično delo predstavlja i pripreme radnje, kao i samo započinjanje (pokušaj) ovog dela.

Na drugom kraju sveta, na Dalekom istoku, odluka o kažnjavanju⁴³ najviših japanskih vojnih i političkih rukovodilaca za vođenje agresivnog rata i izvršene brojne zločine, doneta je još 1. decembra 1943. godine na konferenciji u Kairu kojoj su prisustvovali predstavnici SAD, Velike Britanije i Kine. Sve pojedinosti o tokijskom sudu, bile su precizirane i u aktu o kapitulaciji koji je Japan potpisao 2. septembra 1945. godine. Nešto pre toga, 26. jula 1945. godine savezničke sile donele su Potsdamsku deklaraciju na osnovu koje je potom osnovan Tokijski tribunal. Naime, odlukom (Posebnim proglasom - „Poveljom”) američkog komandanta za Daleki istok, generala Dagleasa Makartura (a ne ugovorom saveznih pobedničkih sila kao u slučaju Nirnberškog suda), vojni sud je osnovan i radi suđenja japanskim vojnim i političkim rukovodiocima za zločine izvršene na Dalekom istoku. Ovaj sud je bio sastavljen od jedanaest sudija (bez zamenika) koje je imenovao vrhovni komandant na predlog vlada savezničkih država⁴⁴ koje su i potpisale akt o kapitulaciji Japana. Svaka od vlada država koje su bile u ratu sa Japanom imenovala su po jednog sudiju, a sud je donosio odluke većinom glasova. Glavnog tužioca ovog suda imenovala su SAD. Vrhovni komandant je takođe i odobravao izvršenje izrečenih kazni. Ovaj sud je na procesu, koji je vođen od 3. maja 1946. godine do 14. novembra 1948. godine⁴⁵ (kada je izrečena presuda), od 25 optuženih lica, sedam lica osudio na kaznu smrti, šesnaest lica na kaznu doživotnog zatvora, a dva lica su osuđena na kaznu zatvora u trajanju od 7 od 20 godina. Nijedan od optuženih nije oslobođen optužbe.

Tokijski sud formiran je na osnovu Statuta Međunarodnog vojnog suda za Daleki istok.⁴⁶ Ovaj Statut u članu 5. određuje međunarodna krivična

⁴² Miloš Radojković, *Rat i međunarodno pravo*, Beograd, 1947, str. 41-49.

⁴³ Odluka o kažnjavanju japanske agresije doneta je 1. decembra 1943. godine na konferenciji u Kairu na kojoj su učestvovali američki predsednik Ruzvelt, kineski predsednik Čang Kaj Šek i britanski premijer Čerčil, a pojedinosti su precizirane u aktu o kapitulaciji Japana od 2. septembra 1945. godine.

⁴⁴ Članove Tokijskog suda imenovala su sledeće države: SAD, SSSR, Velika Britanija, Francuska, Kina, Australija, Kanada, Holandija, Novi Zeland, Indija i Filipini. Predsednik suda je bio australijanac Vilijam Veb, a glavni tužilac Amerikanac Džozef Kinin koji je i sačinio tekst odluke („Povelje”) o ustanovljenju ovog suda. Ova Povelja sadrži samo 17 članova (za razliku od Statuta Nirnberškog suda koji ima 30 članova). I ona sadrži istovetne odredbe o međunarodnim krivičnim delima, ali ne predviđa mogućnost da se određena pravna lica – organizacija ili grupa – proglasi za zločinačku organizaciju. Pored toga, nadležnost Tokijskog suda prostirala se na izvršena međunarodna krivična dela u periodu od 1. januara 1928. godine do 2. septembra 1945. godine.

⁴⁵ Optužnica pred Tokijskim sudom sadržavala je 1.218 stranica, sudska rasprava je održana na 818 sednica sudskog veća, gde je saslušano ukupno 418 svedoka uz 4.336 pismena svedočenja odsutnih svedoka, pri čemu se zapisnik sa suđenja sastojao od 48.412 stranice.

⁴⁶ Borislav Petrović, Mustafa Bisić i Velimir Perić, *Međunarodno kazneno sudovanje*, Privredna štampa, Sarajevo, 2011, str. 306-308.

dela čiji će učinioci kao pojedinci ili kao članovi organizacije biti suđeni od strane ovog suda. To su:⁴⁷ 1) zločin protiv mira, 2) konvencionalni ratni zločini i 3) zločin protiv čovečnosti.⁴⁸ Sud je ovlašćen u smislu člana 5. da sudi i kažnjava ratne zločince sa Dalekog istoka koji se, kao pojedinci ili članovi organizacije, terete za navedena međunarodna krivična dela. Učiniocu ovih krivičnih dela u smislu odredbe člana 16. Statuta, mogu se izreći sledeće vrste kazni: 1) smrtna kazna i 2) druga vrsta kazne (zatvora) koju sud nađe za pravednu.

Zločin protiv mira (član 5. stav 2. tačka a. Statuta) predstavlja planiranje, pripremanje, iniciranje ili vođenje objavljene ili neobjavljene ratne agresije ili rata čime se krši međunarodno pravo, povelje, sporazumi ili garancije ili učestvovanje u zajedničkom planu ili zaveri u svrhu ostvarivanja bilo kog od navedenih dela.

Agresija prema Zakonu broj 10. Kontrolnog saveta za Nemačku

Ista međunarodna krivična dela poznaje i Zakon broj 10. Kontrolnog saveta za kažnjavanje lica odgovornih za ratne zločine, zločine protiv mira i zločine protiv čovečnosti u članu 2. s tim što pored navedene tri vrste zločina poznaje i posebno delo koje se sastoji u samom članstvu u zločinačkoj grupi ili organizaciji koje su od strane Međunarodnog vojnog suda proglašene zločinačkim. U stavu 2. ovog člana Zakon je izričito odredio da se za ove zločine mogu kazniti sledeća lica: 1) svako lice bez obzira na državljanstvo ili svojstvo u kome je delalo ako je bilo glavni učinilac ili saučesnik, 2) lice koje je naredilo ili podsticalo ili se saglasilo sa izvršenjem nekog od ovih krivičnih dela, 3) lice koje je bilo povezano sa planovima ili radnjama koje su dovele do izvršenja nekog dela, 4) lice koje je bilo član organizacije ili grupe za vršenje ovih krivičnih dela, 5) lice koje je imalo visoki politički, građanski ili vojni položaj u Nemačkoj ili u nekoj zemlji koja je bila njen saveznik ili zajedno sa njom ratovala ili je bila njen satelit i 6) lice koje je imalo visok položaj u finansijskom, industrijskom ili privrednom životu bilo koje od tih zemalja.

Učiniocu nekog od ovih krivičnih dela, prema odredbi stava 3. ovog člana, mogu se izreći sledeće kazne: 1) smrtna kazna, 2) doživotni zatvor ili zatvor na određeni broj godina sa prinudnim radom ili bez prinudnog rada, 3) novčana kazna i zatvor sa ili bez prinudnog rada u slučaju neplaćanja novčane kazne, 4) konfiskacija imovine, 5) povraćaj nepravilno stečene imovine i 6) oduzimanje pojedinih ili svih građanskih prava.

Zločin protiv mira određen je u članu 2. stav 1. ovog Zakona. Ovo delo čini pokretanje invazije na drugu zemlju i ratova koji su u suprotnosti sa međunarodnim zakonima i sporazumima uključujući, ali ne ograničavajući se na planiranje, pripremanje, pokretanje ili vođenje ratne

⁴⁷ Dragan Jovašević, *Međunarodna krivična dela – odgovornost i kažnjivost*, Pravni fakultet, Niš, 2010, str. 156-161.

⁴⁸ Ljubomir Prljeta, *Zločin protiv čovečnosti i međunarodnog prava*, op. cit., str. 35-46.

agresije ili rata čime se krše međunarodne povelje, sporazumi ili garancije ili učestvovanje u zajedničkom planu ili zaveri u svrhu ostvarivanja nekog od navedenih dela.⁴⁹

Agresija prema statutima Haškog tribunala i Tribunala za Ruandu

Rezolucijom Saveta bezbednosti Organizacije ujedinjenih nacija broj 827 od 25. maja 1993. godine, usvojen je Statut Međunarodnog tribunala za gonjenje lica odgovornih za ozbiljne povrede međunarodnog humanitarnog prava izvršene na teritoriji bivše SFR Jugoslavije počev od 1991. godine. Ovaj Statut (poznat kao Statut „Haškog tribunala”)⁵⁰ poznaje četiri vrste međunarodnih krivičnih dela.⁵¹ To su: 1) teške povrede Ženevskih konvencija od 1949. godine, 2) kršenje zakona i običaja ratovanja, 3) genocid i 4) zločini protiv čovečnosti.⁵² Učiniocu ovih krivičnih dela od strane Tribunala može se prema članu 24. izreći samo jedna vrsta kazne i to kazna zatvora u trajanju prema opštoj praksi sudova u Jugoslaviji, pri čemu je sudsko veće obavezno da uzme u obzir težinu izvršenog krivičnog dela (objektivne okolnosti) i lična svojstva optuženog (subjektivne okolnosti). Uz kaznu se učiniocu međunarodnog krivičnog dela mogu izreći i sledeće sankcije: 1) povraćaj imovine njihovim pravim vlasnicima (restitucija) i 2) oduzimanje dobiti koja je pribavljena kriminalnom delatnošću.

Interesantno je da Statut Haškog tribunala ne poznaje krivično delo agresije. U osnovi ovog rešenja nalazi se politički stav država koje su zagovarale donošenje ovog međunarodnog dokumenta prema kome se u ratnim zbivanjima na teritoriji bivše SFR Jugoslavije nije desila agresija, pa stoga nema ni potrebe za inkriminacijom koja je upravljena protiv mira. Ni statuti drugih međovitih međunarodnih sudskih organa npr. za Sijera Leone, Kambodžu, Liban, Irak ili Istočni Timor ne poznaju krivično dleo genocida.⁵³

Slično rešenje zastupa i Statut tribunala za Ruandu. Naime, ista međunarodna krivična dela, kao i Statut Haškog tribunala, sa identičnim obeležjima i karakteristikama poznaje i Statut Međunarodnog krivičnog tribunala za Ruandu. Rezolucijom Saveta bezbednosti Organizacije ujedinjenih nacija broj 955 od 8. novembra 1994. godine usvojen je Statut Međunarodnog krivičnog tribunala za Ruandu. Ovaj Tribunal je nadležan za kažnjavanje lica koja su odgovorna za genocid i druga teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava koja su izvršena na području Ruande, kao i njenih građana koja su izvršila takva dela na području susednih

⁴⁹ Borislav Petrović, Mustafa Bisić i Velimir Perić, *Međunarodno kazneno sudovanje*, op. cit., str. 295.

⁵⁰ Borislav Petrović i Dragan Jovašević, *Krivično (kazneno) pravo, Posebni dio*, Sarajevo, 2006, str. 87-98.

⁵¹ Ivo Josipović, „Pravni i politički aspekti nastanka Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju”, *Zbornik radova, Hrvatska i Ujedinjeni narodi*, Zagreb, 1996, str. 183-196.

⁵² Dragan Jovašević, *Komentar Krivičnog zakona SR Jugoslavije*, Beograd, 2002, str. 14.

⁵³ Borislav Petrović, Mustafa Bisić i Velimir Perić, *Međunarodno kazneno sudovanje*, op. cit., str. 397-409.

država u toku 1994. godine.⁵⁴ S obzirom da se prema pravnoj kvalifikaciji Saveta bezbednosti OUN ovde nije radilo o međunarodnom oružanom sukobu, to ovaj Tribunal i nije nadležan za krivično delo koje se sastoji u „teškom kršenju Ženevskih konvencija iz 1949. godine“, kao ni za „kršenje zakona i običaja rata“, niti za krivično delo agresije.

Naime, ovaj Statut (poznat i kao Statut tribunala za Ruandu) poznaje tri vrste međunarodnih krivičnih dela. To su: 1) genocid (član 2), 2) zločin protiv čovečnosti (član 3) i 3) zločin koji se sastoji u teškom kršenju člana 3. Ženevskih konvencija i Drugog dopunskog protokola iz 1977. godine (član 4).⁵⁵

Učiniocu ovih krivičnih dela od strane Tribunala može se izreći samo jedna vrsta krivične sankcije, i to kazna zatvora koja se može javiti u dva oblika i to kao: 1) kazna doživotnog zatvora i 2) kazna zatvora u vremenski određenom trajanju. Pri odmeravanju kazne učiniocu međunarodnog krivičnog dela sudsko veće Tribunala za Ruandu obavezno je da uzme u obzir težinu izvršenog krivičnog dela (objektivne okolnosti) i lična svojstva optuženog (subjektivne okolnosti). Uz kaznu se učiniocu dela mogu izreći i dve mere i to: a) povraćaj imovine njihovim prvim vlasnicima (restitucija) i b) oduzimanje dobiti koja je pribavljena kriminalnom delatnošću.

Agresija u Rimskom statutu stalnog Međunarodnog krivičnog suda

Rimski Statut stalnog Međunarodnog krivičnog suda⁵⁶ usvojen na Diplomatskoj konferenciji OUN u Rimu 17. jula 1998. godine propisuje da će se pred ovim sudom voditi krivični postupak, utvrđivati krivična odgovornost i izricati krivična sankcija licima koja su učinila najozbiljnije zločine priznate od strane međunarodne zajednice kao celine. U članu 5. ovog Statuta proglašena je nadležnost suda za sledeća međunarodna krivična dela:⁵⁷ 1) zločin genocida, 2) zločin protiv čovečnosti, 3) ratne zločine i 4) zločin agresije. Prema članu 77. učiniocu nekog od ovih međunarodnih krivičnih dela sud može izreći sledeće kazne: 1) zatvor u određenom trajanju koji ne može da pređe maksimum od 30 godina, 2) doživotni zatvor kada je ta kazna opravdana ekstremnom težinom zločina i individualnim okolnostima vezanim za učinioca dela, 3) novčanu kaznu prema kriterijumu koji je određen u Pravilima dokazivanja i procedure i 4) konfiskaciju prihoda, vlasništva i dobara koji su direktno ili indirektno pribavljeni izvršenim zločinom.

U međunarodnom krivičnom pravu, zločin agresije prvi put je definisan kao zločin protiv mira u Londonskom sporazumu kojim je osnovan Međunarodni vojni sud u Nirnbergu. U članu 6. Statuta

⁵⁴ Sanda Fabijanić Gagro, Zaštita osoba u nemeđunarodnom oružanom sukobu, *Pravni vjesnik*, Osijek, br. 2, 2008, str. 115-135.

⁵⁵ D. L. Jonson, "The International Tribunal for Rwanda", *International Review of Penal Law*, No. 1-2, 1996, pp. 211-233.

⁵⁶ Milan Sjekavica, „Stalni međunarodni kazneni sud“, *Pravnik*, Zagreb, br. 1, 2002, str. 73-87.

⁵⁷ Miodrag Starčević, *Izvori međunarodnog humanitarnog prava*, JKCK, Beograd, 2002, str. 590-608.

Međunarodnog vojnog suda, koji je dodat uz Londonski sporazum, određeni su pojam i elementi agresije. Potom je Komisija za međunarodno pravo OUN 1996. godine, u Nacrtu Kodeksa zločina protiv mira i bezbednosti čovečanstva u članu 16. odredila delo agresije. Ono postoji kada „pojedinaac kao vođa ili organizator aktivno sudeluje ili naredi planiranje, pripemanje, otpočinjanje ili vođenje agresivnog rata koji predume neka država”. Međunarodno krivično delo agresije koje je inače navedeno u članu 5. Rimskog statuta iz 1998. godine nije bliže opisano po sadržini, karakteristikama i obeležjima bića.⁵⁸ No, u pogledu kvalifikacije ovog dela Statut Međunarodnog krivičnog suda upućivao je na odgovarajuću primenu Rezolucije Generalne skupštine OUN broj 3314 iz 1974. godine. Naime, u članu 3. ove Rezolucije je precizirano šta predstavlja akt agresije bez obzira da li je rat objavljen ili ne.⁵⁹

Prema ovoj odredbi delo agresije predstavljaju sledeći akti:⁶⁰

1. invazija ili napad oružanih snaga jedne države na teritoriju druge države, kao i svaka vojna okupacija, makar i privremena koja proizađe iz takve invazije ili napada ili aneksija teritorije ili dela teritorije druge države upotrebom sile,
2. bombardovanje teritorije neke države od strane oružanih snaga druge države ili upotreba bilo kog oružja od strane jedne države protiv teritorije druge države,
3. blokada luka ili obala jedne države od strane oružanih snaga druge države,
4. napad oružanih snaga jedne države na kopnene, pomorske ili vazduhoplovne snage, pomorsku ili vazdušnu flotu druge države,
5. upotreba oružanih snaga jedne države koje se s pristankom države prijema nalaze na njenoj teritoriji protivno uslovima predviđenim u sporazumu, odnosno ostajanje tih snaga na teritoriji države prijema i posle isteka sporazuma,
6. radnja jedne države koja svoju teritoriju stavi na raspolaganje drugoj državi da bi je ova iskoristila za izvršenje akta agresije protiv neke treće države i

⁵⁸ Posebna radna grupa za zločin agresije koja je osnovana pri Skupštini država članica Rimskog statuta svake godine zaseda na Univerzitetu Princeton u SAD-u u pokušaju da odredi pojam, elemente i karakteristike ovog međunarodnog krivičnog dela. Najveći problem u njegovom definisanju predstavlja odnos međunarodnog tužioca pri Međunarodnom krivičnom sudu i Saveta bezbednosti u pogledu ocene da li je u konkretnom slučaju izvršena agresija jedne države na drugu državu. Naime, međunarodni tužilac ne bi trebalo da bude vezan za odluku nijednog političkog organa, pa čak ni takvog organa kao što je Savet bezbednosti, jer to može da bude protivno interesima pravde. S druge strane, najveće svetske sile, kao stalne članice Saveta bezbednosti ne žele da se odreknu donošenja tako važne odluke od značaja za pitanja međunarodnog mira i bezbednosti – da li je izvršena agresija i da takvu odluku prepuste inokosnom organu – međunarodnom tužiocu.

⁵⁹ K.A.Baginjan, *Agresija – tjaččajšee međunarodnoe prestuplenie k voprosu ob opredelenii agresii*, Zercalo, Moskva, 1955, pp. 75-92.

⁶⁰ Ljubiša Lazarević, *Krivično pravo, Posebni deo*, Savremena administracija, Beograd, 1995, str. 80-82.

7. upućivanje od strane, odnosno u ime jedne države oružanih bandi, grupa, neregularnih vojnika ili najamnika koji protiv druge države vrše akte oružane sile toliko ozbiljno da se oni izjednačuju sa napred navedenim aktima, odnosno predstavljaju značajno učešće jedne države u tome.

No, interesantno je rešenje prema kome je u Rezoluciji izričito navedeno da pored navedenih akata koji su određeni kao delo agresije, Savet bezbednosti OUN u skladu sa Poveljom Organizacije ujedinjenih nacija može odlučiti da se pod ovaj pojam podvedu i neki drugi akti ne ostavljajući kriterijum za ovo određivanje.⁶¹ Pri tome je u članu 5. Rezolucije izričito navedeno da nikakav razlog bilo koje prirode, političke, ekonomske, vojne ili druge vrste ne može opravdati agresiju. Agresivni rat je zločin protiv međunarodnog mira i svaka agresija povlači međunarodnu odgovornost.

Na Prvoj revizionoj konferenciji Rimskog statuta, koja je održana u Kampali juna 2010. godine, konsenzusom svih država članica usvojena je rezolucija⁶² kojom se Rimski statut u formi amandmana dopunjuje definicijom zločina protiv čovečnosti (čime se izbegava osnovni prigovor koji se odnosi na kršenje principa zakonitosti – da se kažnjava za krivično delo čija obeležja bića nisu propisana u odgovarajućem pravnom aktu pre nego što je učinjeno). Međutim, kao slabost ovog rešenja, u pravnoj teoriji se ističe, da se nadležnost stalnog Međunarodnog krivičnog suda za zločin agresije uspostavlja tek od 2017. godine, te da za ovo delo ne mogu i dalje da odgovaraju građani država koje nisu članice – dakle potpisnice Rimskog statuta (kao što je to slučaj sa SAD, Ruskom federacijom i Kinom). Prema odredbama ove rezolucije, u Rimskom statutu je dodat član 8.bis koji kao zločin agresije smatra: planiranje, pripremanje, otpočinjanje ili vršenje nekog akta agresije koji po svojoj prirodi, težini i obimu predstavlja očigledno kršenje Povelje OUN od strane lica koje je u poziciji da naređuje (usmerava) političke ili vojne operacije neke države ili da vrši stvarnu kontrolu nad njima. A definicija samog čina agresije svodi se na upotrebu oružane sile od strane jedne države prema nekoj drugoj državi kojom se povređuje suverenitet, teritorijalni integritet ili politička nezavisnost te druge države ili se to čini na bilo koji drugi način koji nije u saglasnosti sa Poveljom OUN. No, da bi se radilo o aktu agresije (dakle o međunarodnom krivičnom delu) ne sme da se radi o aktu koji je preduzet na osnovu prava na samoodbranu ili po odobrenju Saveta bezbednosti.⁶³

Tako prema odredbi člana 8. bis Rimskog Statuta iz 2010. godine delo agresije predstavljaju sledeći akti, bez obzira da li im je prethodila objava rata ili ne:⁶⁴

⁶¹ Otto Triffterer, "Acts of violence and international criminal law", *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, Zagreb, br. 2, 1997, str. 811-881.

⁶² Resolution RC/Res 6 from June, 11.2010.

⁶³ Vladimir Đuro Degan, Berislav Pavišić i Violeta Beširević, *Međunarodno i transnacionalno krivično pravo*, Službeni glasnik, Beograd, 2012, str. 203-204.

⁶⁴ Ljubiša Lazarević, *Krivično pravo, Posebni deo*, op. cit., str. 80-82.

1. invazija ili napad oružanih snaga jedne države na teritoriju druge države, kao i svaka vojna okupacija, makar i privremena koja proizađe iz takve invazije ili napada ili aneksija teritorije ili dela teritorije druge države upotrebom sile,
2. bombardovanje teritorije neke države od strane oružanih snaga druge države ili upotreba bilo kog oružja od strane jedne države protiv teritorije druge države,
3. blokada luka ili obala jedne države od strane oružanih snaga druge države,
4. napad oružanih snaga jedne države na kopnene, pomorske ili vazduhoplovne snage, pomorsku ili vazdušnu flotu druge države,
5. upotreba oružanih snaga jedne države koje se s pristankom države prijema nalaze na njenoj teritoriji protivno uslovima predviđenim u sporazumu, odnosno ostajanje tih snaga na teritoriji države prijema i posle isteka sporazuma,
6. radnja jedne države koja svoju teritoriju stavi na raspolaganje drugoj državi da bi je ova iskoristila za izvršenje akta agresije protiv neke treće države i
7. upućivanje od strane, odnosno u ime jedne države oružanih bandi, grupa, neregularnih vojnika ili najamnika koji protiv druge države vrše akte oružane sile toliko ozbiljno da se oni izjednačuju sa napred navedenim aktima, odnosno predstavljaju značajno učešće jedne države u tome.

Iako je bilo i takvih predloga na skupu u Kampali, ipak u pojam zločina agresije sem napred izričito navedenih postupaka nije prihvaćeno da se odlukom Saveta bezbednosti mogu okvalifikovati kao ovo krivično delo i drugi akti u skladu sda odredbama Povelje OUN. Objekt zaštite kod ovog krivičnog dela je mir među narodima i njihovim državama. Po svojoj prirodi ovo je krivično delo *delicta communia*, iako u praksi učinilac dela mora da ima određeni politički, državni, službeni ili vojni položaj, svojstvo ili uticaj da bi uopšte mogao da preduzme radnju izvršenja.

Krivično delo agresije u nacionalnom zakonodavstvu

Zbog interesantnosti teme, izložićemo krivičnopravna rešenja o krivičnoj odgovornosti i kažnjivosti za krivično delo agresije u zakonodavstvima Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Srbije.

Bosna i Hercegovina

Krivični zakon Bosne i Hercegovine iz 2003. godine,⁶⁵ koji se jedinstveno primenjuje na celoj teritoriji ove države (uključujući i entitete i

⁶⁵ Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br.: 372003, 32/2003, 37/2003, 54/2004, 61/2004, 53/2006, 55/2006, 32/2007 i 8/2010.

Brčko Distrikt), u glavi 17. pod nazivom: „Krivična dela protiv čovečnosti i vrednosti zaštićenih međunarodnim pravom” pored standardnih međunarodnih krivičnih dela u užem i širem smislu, ne poznaje krivično delo agresije.⁶⁶

No, Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine iz 1998. godine⁶⁷ u glavi 16. pod nazivom: „Krivična dela protiv čovečnosti i međunarodnog prava” u članu 165. predviđao je krivično delo pod nazivom: „Podsticanje na agresivni rat”. Ovo delo se sastojalo u pozivanju ili podsticanju na agresivni rat. Ovde su, zapravo, radnje podstrekavanja propisane kao samostalno krivično delo. Delo se sastojalo u uticanju na volju drugih da započnu ili nastave agresivni, napadački rat. Delo je bilo svršeno preduzimanjem same radnje izvršenja koja je zakonom propisana, bez obzira da li je na osnovu nje neko lice zaista i preduzelo bilo kakvu delatnost u smislu agresivnog rata prema nekoj drugoj državi. Za ovo delo je propisana kazna zatvora od jedne do deset godina.

Republika Srbija

Krivično delo agresije je u pravnom sistemu Republike Srbije predviđeno u Krivičnom zakoniku, u glavi 34. pod nazivom: „Krivična dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom”. Ovo krivično delo, zapravo, predstavlja delatnosti kojim se krše međunarodni ugovori, sporazumi i konvencije i narušava ili ugrožava mir među narodima i bezbednost čovečanstva. Nastanak ovih krivičnih dela vezan je za postojanje međunarodnih pravila kojima se regulišu odnosi između država u doba rata, tj. odnosi između zaraćenih strana u pogledu započinjanja i vođenja rata.⁶⁸ Međunarodno ratno pravo nastalo je kao posledica surovog i nečovečnog postupanja u toku duge istorije ratova i oružanih sukoba između naroda i država sa ciljem da humanizuje ovo najnehumanije sredstvo za rešavanje međudržavnih i međunarodnih sporova.

Sa pojavom međunarodnog ratnog prava otpočeo je proces postepenog ograničavanja prava zaraćenih strana i kontrolisanja njihovih postupaka, ne samo prema neboraćkom stanovništvu, već i u pogledu započinjanja i vođenja ratova. Pravo države na apsolutnu slobodu u pogledu započinjanja i vođenja rata biće postepeno ograničeno tako što će pojedini postupci koji predstavljaju nepotrebna razaranja, ubijanja i mučenja biti zabranjeni. Kršenjem ratnih pravila i običaja nastaju ratna krivična dela.⁶⁹ Prihvatajući međunarodne obaveze na osnovu potpisivanja i ratifikovanja brojnih međunarodnih konvencija, u krivičnom zakonodavstvu Republike Srbije

⁶⁶ Miodrag Simović, Vladimir Simović i Ljubo Todorović, *Krivični zakoni Bosne i Hercegovine*, Fineks, Sarajevo, 2010, str. 87–98.

⁶⁷ Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine br. 43/98.

⁶⁸ Vojislav Đurđić i Dragan Jovašević, *Krivično pravo, Posebni deo*, Nomos, Beograd, 2010, str. 214–215.

⁶⁹ Zvonimir Šeparović, *Zaštita žrtava rata u međunarodnom humanitarnom pravu*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, br. 2, 1997, str. 359–379.

predviđeno je, između ostalih, i krivično delo agresije koje nosi naziv: agresivni rat. Ovo krivično delo propisano je u odredbi člana 386. Krivičnog zakonika Srbije.

Osnovno krivično delo protiv mira sastoji se u pozivanju, podsticanju ili naređivanju vođenja agresivnog rata.⁷⁰ Objekt zaštite je međunarodni mir i bezbednost čovečanstva. Rat je zabranjen nizom međunarodnih pravnih akata: Ženevskim protokolom o mirnom rešavanju sporova iz 1924. godine (kojim je agresivni rat proglašen zločinom), Brijan-Kelogovim ili Pariskim paktom iz 1928. godine (kojim su se države odrekle rata kao sredstva za rešavanje međusobnih sporova) i Rezolucijom Generalne skupštine OUN od 14. decembra 1974. godine. Prema ovoj Rezoluciji agresija je upotreba oružane sile jedne države protiv suvereniteta, teritorijalne celovitosti i političke nezavisnosti druge države ili upotreba oružane sile na bilo koji način koji je nespojiv sa Poveljom OUN.

Radnja izvršenja je pozivanje ili podsticanje na agresivni, tj. napadački rat. To su radnje podstrekavanja koje su ovde dobile karakter samostalne radnje izvršenja. Radnja se sastoji u stvaranju ili učvršćivanju odluke kod drugog lica da preduzme agresivni rat. Delo je svršeno samim pozivanjem, podsticanjem ili naređivanjem kao psihološkim delatnostima koje su upućene drugom licu, bez obzira da li je ono pod uticajem takve radnje donelo odluku, odnosno pristupilo radnji započinjanja rata. Izvršilac dela može da bude svako lice, a u pogledu krivice potreban je umišljaj.

Za ovo delo propisana je kazna zatvora od dve do dvanaest godina.

Teži oblik ovog krivičnog dela postoji kada se naredi vođenje agresivnog rata. Ovde je radnja izvršenja određena kao izdavanje naređenja. Naređivanje da se vodi agresivni rat predstavlja poseban oblik podstrekavanja koje je ovde dobilo karakter samostalne radnje izvršenja. Delo je svršeno samim izdavanjem takvog naređenja. Za ovo delo propisana je kazna zatvora najmanje deset godina ili kazna zatvora od trideset do četrdeset godina.

Hrvatska

Novi Kazneni zakon Republike Hrvatske⁷¹ iz 2011. godine u glavi pod nazivom: „Krivična dela protiv čovečnosti i ljudskog dostojanstva” u članu 89. predviđa krivično delo: „Zločin agresije”. Delo koje za objekt zaštite ima međunarodni mir ima više oblika ispoljavanja.

Prvi i osnovni oblik zločina agresije, za koji je propisana kazna zatvora najmanje pet godina ili kazna dugotrajnog zatvora, postoji u slučaju upotrebe oružane snage jedne države protiv suvereniteta, teritorijalne celovitosti ili političke nezavisnosti druge države ili ostvari bilo koji drugi čin agresije na bilo koji drugi način propisan protivno Povelji OUN, a koji po svojim karakteristikama, težini i razmeri predstavlja očigledno kršenje

⁷⁰ Dragan Jovašević, *Komentar Krivičnog zakona SR Jugoslavije*, op. cit., str. 292-293.

⁷¹ Narodne novine br.: 125/2011 i 144/2012.

Povelje OUN od strane lica koje ima stvarnu moć nadziranja ili upravljanja političkim ili vojnim delovanjem države.

Radnja izvršenja je dvojako, alternativno određena i to kao: 1) upotreba u vidu neposrednog angažovanja oružanih snaga jedne države u određenom cilju – protiv suvereniteta, teritorijalne celovitosti ili političke nezavisnosti druge države i 2) ostvarivanje bilo kojeg drugog akta ili čina agresije, na bilo koji drugi način koji je protivan Povelji OUN, a koji po svojim karakteristikama, težini i razmeri predstavlja očigledno kršenje Povelje OUN. Za postojanje dela bitno je da radnju izvršenja preduzima tačno određeno lice – lice koje ima stvarnu moć nadziranja ili upravljanja političkim ili vojnim delovanjem države.

Sam Zakon u stavu 4. odredio je šta se smatra činom (aktom) agresije. To je svaki akt bez obzira da li je prehodno objavljen rat ili nije, koji predstavlja:

1. invaziju ili napad oružanih snaga jedne države na područje druge države ili vojnu okupaciju, makar i privremenu koja je posledica takve invazije ili napada ili pripajanje celog ili dela područja druge države uz primenu sile,
2. bombardovanje od strane oružanih snaga jedne države područja druge države ili korišćenje bilo kakvog oružja jedne države na području druge države,
3. blokiranje luka ili obala jedne države oružanim snagama druge države,
4. napad oružanih snaga jedne države na kopnene, pomorske i vazdušne snage druge države,
5. korišćenje oružanih snaga jedne države koje su na području druge države uz njenu saglasnost, u suprotnosti sa uslovima koji su predviđeni njihovim sporazumom ili produžavanje prisutnosti vojnih snaga na području druge države po prestanku sporazuma,
6. davanje dozvole da područje koje je država stavila na rasplaganje drugoj državi koristi za agresiju protiv treće države ili
7. slanje od strane ili u ime države naoružanih bandi, grupa, paravojnih snaga ili plaćenika da izvede oružane akcije protiv druge države, koje po svojoj težini odgovaraju prethodno navedenim radnjama ili njeno značajno sudelovanje u takvim akcijama.⁷²

Drugi oblik zločina agresije, prema novom hrvatskom zakonodavstvu, sastoji se u samom sudelovanju, učestvovanju u delovanju oružanih snaga u agresiji protiv neke druge države. Za ovo delo propisana je kazna zatvora od tri do petnaest godina.

Najblaži oblik ovog krivičnog dela, za koji je propisana kazna zatvora od jedne do deset godina, čini lice koje direktno i javno podstiče na zločin agresije. Ovde se, dakle, radi o podsretrekavanju koje je preduzeto prema drugim licima i to: 1) javno (dakle na način koji je dostupan individualno

⁷² Ksenija Turković et al., *Komentar Kaznenog zakona*, Narodne novine, Zagreb, 2013, str. 135-137.

neodređenom broju lica) i 2) direktno. Cilj je podstrekavanja da jedno ili više drugih lica donesu odluku u pravcu učestvovanja u aktu agresije.

Zaključak

Međunarodno krivično pravo kao sistem pravnih propisa sadržanih u aktima međunarodne zajednice, ali i u nacionalnom (internom) krivičnom zakonodavstvu pojedinih država predviđa krivičnu odgovornost i kažnjivost za veći broj međunarodnih krivičnih dela. To su dela kojima se krše ratni zakoni i običaji rata (međunarodno ratno pravo ili pravo oružanih sukoba) i kojima se povređuje ili ugrožava mir među narodima i bezbednost čovečanstva. Za ova dela propisane su najteže vrste i mere kazni koje uopšte poznaje krivično zakonodavstvo danas.

Za učinioce ovih dela, u određenim slučajevima, primarna je nadležnost međunarodnih sudskih (nacionalnih) organa kao što su npr. tokijski i nirnberški sud, Haški tribunal, Tribunal za Ruandu, Rimski sud itd. Kod ovih krivičnih dela su u primeni dva izuzetka od, inače, standardnih instituta opšteg dela krivičnog dela. To su: 1) krivična odgovornost i kažnjivost učinilaca ovih krivičnih dela uopšte ne može da zastari i 2) kod ovih krivičnih dela na učinioce se pod određenim uslovima primenjuju odstupanja od subjektivne odgovornosti zasnovane na krivici – komandna odgovornost politički i vojno nadređenih lica i zajednički zločinački poduhvat.

Među međunarodnim krivičnim delima po svom značaju, prirodi i karakteru izdvaja se zločin protiv mira ili agresija. To je zločin protiv mira kojim se krše ratni zakoni i običaji rata, međunarodni sporazumi ili garancije u smislu planiranja, pripremanja, iniciranja ili započinjanja agresije ili rata protivno pravilima međunarodnog prava. No, delo se može izvršiti u učestvovanjem u planu ili zaveri za izvršenje ovog dela. Za najteže delo ove vrste u krivičnom pravu Republike Srbije propisana je i najteža kazna – kazna zatvora do četrdeset godina.

I u međunarodnom krivičnom pravu koje poznaje ovo krivično delo, kao i u uporednom krivičnom zakonodavstvu, za ovo delo su takođe propisane najteže vrste mere kazni. S obzirom da se radi o teškom krivičnom delu u sistemu zakonskih inkriminacija, koje poznaje tek novije zakonodavstvo s kraja 20. veka, na teoriji i sudskoj praksi je težak, delikatan i odgovoran zadatak da razreši brojne dileme i pitanja vezana za pravnu kvalifikaciju ovog dela koje je određeno veoma složenom, alternativnom dispozicijom kako bi se pronašli adekvatni kriterijumi za razgraničenje ovog krivičnog dela od njemu sličnih dela.

Bibliografija

1. Baginjan K.A., *Agresija – tjaščajšee meždunarodnoe prestuplenie k voprosu ob opredelenii agresii*, Zercalo, Moskva, 1955.
2. *Crime sans frontieres*, Edinburgh, 1998.

3. Cryer, R., *An introduction to international criminal law and procedure*, Cambridge, 2007.
4. Čejović, Bora, *Krivično pravo, Opšti deo*, Službeni list, Beograd, 2002.
5. Čolić, Sijarčić Hajrija, „Evropsko krivično procesno pravo – regionalna pravna pravila o krivičnom postupku”, *Pravo i pravda*, Sarajevo, br. 1, 2008.
6. Degan, Vladimir Đuro i Pavišić, Berislav, *Međunarodno kazneno pravo*, Pravni fakultet, Rijeka, 2005.
7. Degan, Vladimir Đuro, Pavišić, Berislav i Beširević, Violeta, *Međunarodno i transnacionalno krivično pravo*, Službeni glasnik, Beograd, 2012.
8. Đurđić, Vojislav i Jovašević, Dragan, *Međunarodno krivično pravo*, Nomos, Beograd, 2003.
9. Đurđić, Vojislav i Jovašević, Dragan, *Krivično pravo, Posebni deo*, Nomos, Beograd, 2010.
10. Fabijanić, Gagro Sanda, „Promjena kvalifikacije oružanog sukoba”, *Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci*, Rijeka, br. 2, 2008.
11. Fabijanić, Gagro Sanda, Zaštita osoba u nemeđunarodnom oružanom sukobu, *Pravni vjesnik*, Osijek, br.2, 2008.
12. Horvatić, Željko, *Kazneno pravo, Opći dio*, Pravni fakultet, Zagreb, 2003.
13. Jonson, D.L., „The International Tribunal for Rwanda”, *International Review of Penal Law*, No. 1-2, 1996.
14. Josipović, Ivo, „Pravni i politički aspekti nastanka Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju”, *Zbornik radova, Hrvatska i Ujedinjeni narodi*, Zagreb.
15. Jovanović, Ljubiša, *Krivično pravo, Opšti deo*, Policijska akademija, Beograd, 1995.
16. Jovašević, Dragan, *Komentar Krivičnog zakona SR Jugoslavije*, Službeni glasnik, Beograd, 2002.
17. Jovašević, Dragan, *Međunarodna krivična dela – odgovornost i kažnjivost*, Pravni fakultet, Niš, 2010.
18. Jovašević, Dragan, *Međunarodno krivično pravo*, Pravni fakultet, Niš, 2011.
19. Jovašević, Dragan, *Leksikon krivičnog prava*, Službeni glasnik, Beograd, 2011.
20. Kambovski, Vlado, *Međunarodno kazneno pravo*, Prosvetno delo, Skoplje, 1998.
21. Kaseze, Antonio, *Međunarodno krivično pravo*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2005.
22. Krivokapić, Boris, *Leksikon međunarodnog prava*, Beograd, 1998.
23. Lazarević, Ljubiša, *Krivično pravo, Posebni deo*, Savremena administracija, Beograd, 1995.
24. Marković, Milan, „Nirnberško suđenje – primena novih načela u međunarodnom krivičnom pravu”, *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, Beograd, broj 2, 1973.
25. Martens, *Traite de droit international penal*, Paris, 1887.
26. Meili, *Lehrbuch des Internationalen Strafrecht und Strafprozessrecht*, Berlin, 1910.
27. Narodne novine broj 125/2011 i 144/2012.
28. *Nirnberška presuda*, Arhiv za pravne i društvene nauke, Beograd, 1948.
29. Novoselec, Petar, *Opći dio kaznenog prava*, Pravni fakultet, Zagreb, 2004.
30. Pavišić, Berislav, *Kazneno pravo Vijeća Europe*, Tehnička knjiga, Zagreb, 2006.

31. Pavišić, Berislav, Grozdanić, Velinka i Veić, Petar, *Komentar Kaznenog zakona*, Narodne novine, Zagreb, 2007.
32. Petrović, Borislav i Jovašević, Dragan, *Krivično (kazнено) pravo*, Posebni dio, Sarajevo, 2006.
33. Petrović, Borislav i Jovašević, Dragan, *Međunarodno krivično pravo*, Pravni fakultet, Sarajevo, 2010.
34. Petrović, Borislav, Bisić, Mustafa i Perić, Velimir, *Međunarodno kazнено sudovanje*, Privredna štampa, Sarajevo, 2011.
35. Prljeta, Ljubomir, *Zločini protiv čovečnosti i međunarodnog prava*, Službeni list, Beograd, 1992.
36. Radojković, Miloš, *Rat i međunarodno pravo*, Beograd, 1947.
37. Resolution RC/Res 6 from June, 11.2010.
38. Simović, Miodrag, Simović, Vladimir i Todorović, Ljubo, *Krivični zakon Bosne i Hercegovine*, Fineks, Sarajevo, 2010.
39. Simović, Miodrag, Blagojević, Milan i Simović, Vladimir, *Međunarodno krivično pravo*, Pravni fakultet, Banja Luka, 2013.
40. Sjekavica, Milan, „Stalni međunarodni kazneni sud”, *Pravnik*, Zagreb, br. 1, 2002.
41. Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine broj 43/98.
42. Službeni glasnik Bosne i Hercegovine broj: 372003, 32/2003, 37/2003, 54/2004, 61/2004, 53/2006, 55/2006, 32/2007 i 8/2010.
43. Smit, E., *The American Road to Nuremberg – the Documentary Record 1944-1945.*, University press, Stanford, 1982.
44. Starčević, Miodrag, *Izvori međunarodnog humanitarnog prava*, JKCK, Beograd, 2002.
45. Stojanović, Zoran, *Krivično pravo, Opšti deo*, Službeni glasnik, Beograd, 2000.
46. Sukijasović, Milan, „Međunarodna krivična odgovornost za agresiju”, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, Beograd, br. 3, 1957.
47. Šeparović, Zvonimir, Zaštita žrtava rata u međunarodnom humanitarnom pravu, *Hrvatski ljetopis za kazнено pravo i praksu*, Zagreb, br. 2, 1997.
48. Triffterer, Otto, “Acts of violence and international criminal law”, *Hrvatski ljetopis za kazнено pravo i praksu*, Zagreb, br. 2, 1997.
49. Turković, Ksenija et al., *Komentar Kaznenog zakona*, Narodne novine, Zagreb, 2013.
50. Vasiljević, Vladan, „Suđenje pred međunarodnim vojnim sudom u Nirnbergu i razvoj međunarodnog krivičnog prava”, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, Beograd, br. 3, 1971.
51. Zlatarić, Bogdan, „Haška konvencija iz 1907. godine i individualna krivična odgovornost za ratne zločine”, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, Beograd, broj 2, 1958.
52. Zlatarić, Bogdan i Damaška, Mirjan, *Rječnik krivičnog prava i postupka*, Pravni fakultet, Zagreb, 1966.
53. Zlatarić, Bogdan, *Međunarodno krivično pravo*, Pravni fakultet, Zagreb, 1979.
54. Živanović, Toma, „Međunarodno krivično pravo”, *Pravosuđe*, Beograd, br. 3, 1940.

THE CRIME OF AGGRESSION
- International and national criminal law -

ABSTRACT

International criminal law as a system of legal rules contained in the documents of international community and in the documents of national (internal) criminal law provides for criminal liability and punishment for a great number of international crimes, among which the crime of aggression is prominent. This crime is an act of breaking war laws and rules of warfare (international humanitarian law) and also it is an act of harming or imperilling the peace among nations and security of mankind. In certain cases, for perpetrators of this crime the primary jurisdiction is the one of international criminal courts (supranational). In this paper, the author has analysed the notion and characteristics of the crime of aggression from the theoretical and practical aspects in international criminal law and in the criminal law of Serbia, Croatia and Bosnia and Herzegovina.

Key words: International criminal law, crime, aggression, national criminal law, responsibility, penalty.